

FOLOSIREA ARAMEI ÎN CURSUL EPOCII NEOLITICE PE TERITORIUL DOBROGEI

EUGEN COMȘA

Cercetările efectuate de arheologii noștri în ultimele decenii, au permis aprofundarea și rezolvarea multor probleme legate de evoluția și de materialele specifice culturilor neolitice de pe teritoriul Dobrogei.

Prin diferite săpături arheologice s-au descoperit, în unele așezări și necropole din epoca neolitică din Dobrogea și o serie de obiecte de aramă, la care ne vom referi în lucrarea noastră.

Ca și în alte ținuturi ale țării, arama a început să fie cunoscută și folosită în Dobrogea de-abia în cursul perioadei mijlocii a epocii neolitice, anume de către purtătorii culturii Hamangia.

În privința apariției primelor obiecte de aramă, la comunitățile culturii Hamangia, răspândite în regiunile dintre Dunăre și Mare, se pot formula două păreri.

Prima din ele este aceea că astfel de obiecte au putut fi aduse de către membrii comunităților culturii Hamangia, dinspre sud, din ținuturile lor de origine. Precum se știe, majoritatea cercetătorilor noștri sînt de părere că această cultură are o origine sud-estică. Considerăm că o astfel de explicație a apariției primelor piese de aramă din Dobrogea, este mai apropiată de realitatea istorică.

Cea de a doua explicație a faptului, ar putea fi aceea că purtătorii culturii Hamangia din Dobrogea au primit primele obiecte de aramă, pe calea schimburilor, de la comunitățile unei alte culturi, din partea de est a Peninsulei Balcanice.

Pînă în prezent, în așezările și în necropolele purtătorilor culturii Hamangia s-au descoperit numai cîteva obiecte de aramă, după cum urmează:

Primul indiciu, cu privire la cunoașterea aramei de către purtătorii culturii Hamangia, l-a constituit descoperirea, în cuprinsul așezării de la Baia (Hamangia), unui pandativ de os, pe care s-au observat urme de culoare verzuie, dovadă clară că se datoresc patinei unui obiect mărunt de aramă, probabil o verigă din aramă¹. Observația l-a făcut pe prof. D. Berciu să susțină, pe bună dreptate, că acele urme de patină „ne fac să presupunem că membrii comunității de la Baia (Hamangia) începuseră probabil să cunoască și cuprul, deși nu s-a descoperit aici încă nici un obiect de aramă”².

¹ D. Berciu, SCIV, V, 1954, 1-2, p. 99.

² *Ibidem*, p. 99.

Obiectul de os amintit s-a găsit în strat cu materiale caracteristice fazei Ceamurlia de Jos a culturii Hamangia.

În cursul săpăturilor din anul 1955, de la Cernavodă, în zona numită I a necropolei, s-au cercetat diferite morminte Hamangia, cu inventar, în general, sărac, compus în unele cazuri din câteva vase specifice și din figurine feminine. Se face precizarea că, într-unul din mormintele distruse, s-a găsit o mărgică de cupru³. Fiind vorba, probabil, de o piesă micuță și simplă, nu a fost descrisă amănunțit.

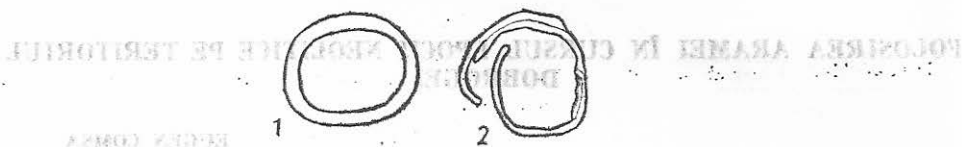

Fig. 1. Brățările de aramă des-coperite la Agigea (după Horia Slobozianu, *op. cit.*, p. 737, fig. 2/1, 2).

Într-o altă necropolă a purtătorilor culturii Hamangia, în cea de la Limanu, cu prilejul săpăturilor, într-unul din morminte, la un loc cu alte mărgele, s-au găsit și câteva perle mărunte, în formă de disc, lucrate dintr-o rocă vulcanică, de „culoare verde cupru”⁴.

După părerea noastră, este posibil să fie o situație similară cu aceea din cadrul necropolei de la Cernica, unde, de asemenea, s-au găsit, în unele morminte, mărgele considerate a fi lucrate din aramă, de fapt, fiind realizate, la fel ca și alte mărgele făcute prin tăiere și perforare, din unele roci. Prin urmare, considerăm că și cele câteva mărgele de la Limanu, la care ne-am referit, sînt lucrate dintr-o rocă conținând aramă. Roca a fost preferată datorită culorii sale verzi.

Cu aproximativ o jumătate de secol în urmă, pe cînd era în construcție calea ferată de la Agigea la Mangalia, lângă Agigea, au fost găsite, întimplător, mai multe podoabe diverse.⁵ Ne referim, în primul rînd, la câteva brățări, din care două făcute din valve de *Spondylus gaedecropus*, una realizată din sîrmă de aramă, alta din bară de aramă și mărgele de aramă⁷.

Prima brățară a fost publicată numai în fotografie⁸. Din cercetarea acesteia reiese că a fost făcută din sîrmă, destul de subțire, de aceeași grosime pe toată lungimea. În realitate obiectul este format din două părți. Pare să fie vorba de fapt, de două brățări similare, alăturate, care s-au utilizat concomitent.

³ D. Berciu și Sebastian Morintz, *Materiale*, III, 1957, p. 87.

⁴ V. Volschi și M. Irimia, *Pontice*, I, 1968, p. 80.

⁵ G. Cantacuzino și Seb. Morintz, *Dacia*, VII, 1963, p. 74.

⁶ Horia Slobozianu, *Materiale*, V, 1959, p. 741 și p. 737 (fig. 2/1, 2).

⁷ *Ibidem*, p. 741 și p. 737 (fig. 2/1, 2).

⁸ *Ibidem*, p. 737 (fig. 2/3).

Brățara cealaltă are forma ovală și a fost realizată din bară groasă de aramă⁹. Pe fotografie nu se văd extremitățile barei, ceea ce ar putea să însemne că obiectul a fost lucrat prin turnare.

Despre mărgelile nu se precizează nici numărul și nici forma lor.

Se consideră că aceste podoabe de aramă provin dintr-o așezare distrusă în parte cu prilejul lucrărilor amintite¹⁰.

În funcție de caracteristicile pieselor strânse, complexul respectiv datează din timpul unei faze târzii a culturii Hamangia. În privința datării brățării din sîrmă de aramă au fost exprimate unele îndoieli¹¹.

Acestea au fost datele cunoscute, în stadiul actual al cercetărilor, cu privire la cele mai vechi obiecte de aramă documentate pe teritoriul Dobrogei.

Disponem și de o serie, destul de mică, de descoperiri de piese de aramă găsite cu prilejul săpăturilor din așezările purtătorilor culturii Gumelnița de pe întinsul Dobrogei. Precum se știe, acele complexe sînt considerate ca aparținînd unei variante regionale a culturii.

Dintre cele mai vechi piese de aramă, datînd din faza de început a culturii Gumelnița, sînt cele descoperite, în anul 1961, sub dărîmăturile locuinței nr. 5 din așezarea de tip tell aflată în marginea orașului Hirsova¹² (fig. 2 și 3).

Atunci a fost scos la iveală un depozit bogat, format din brățări și mărgelile făcute din valve de scoici de *Spondylus gaederopus*, și din mai multe unelte de aramă, ce au fost întrebuințate la prelucrarea valvelor de scoici, precum și câteva podoabe de aramă¹³. Inițial, depozitul amintit s-a aflat într-un vas de lut, care desigur, a fost așezat pe o poliță, iar în timpul incendiului, ce a distrus locuința, a căzut pe vatra locuinței, iar o parte din obiecte s-au împrăștiat pe o suprafață de 1 mp.

Depozitul menționat reprezintă, de fapt, materialele folosite în cadrul unui atelier, ce se afla în locuința nr. 5¹⁴, în care desigur o persoană specializată, deci un meșteșugăr, transforma, prin mai multe operațiuni, fragmentele de brățări în mărgelile, folosind în acest scop unelte de aramă.

Din depozitul amintit au făcut parte următoarele obiecte de aramă: o dălțiță, patru sule și cinci inele de buclă.

Mai interesantă este dălțița (fig. 2/4) care servea la crestarea și la decuparea fragmentelor din brățări, ce urmau să fie transformate în plăcuțe decorative sau în mărgelile de diferite mărimi.

Dălțița are 5,5 cm lungime, 0,9 cm lățime și 0,5 cm grosime (la capătul opus tăișului). Cîntărește 19 gr. Atrage atenția faptul că o față a uneltei este „lustruită“, iar cealaltă prezintă asperități. Tăișul îl are ascuțit, iar capătul opus are suprafața puțin neregulată¹⁵.

Sulele au următoarele dimensiuni: prima (fig. 2/5) (13,2 cm lungime, grosime maximă 0,6 cm și greutatea 10 gr); a doua (fig. 2/1) (13,5 cm lungime, 0,54 cm grosime și 16 gr greutate). La ambele piese porțiunea dinspre

⁹ *Ibidem*, p. 737 (fig. 2/1).

¹⁰ *Ibidem*, p. 741.

¹¹ D. Berciu: *Cultura Hamangia*, București, 1966, p. 81.

¹² Doina Galben, *Dacia*, VII, 1963, p. 501 și p. 506 (fig. 4).

¹³ *Ibidem*, p. 500—509.

¹⁴ *Ibidem*, p. 508.

¹⁵ *Ibidem*, p. 502—503.

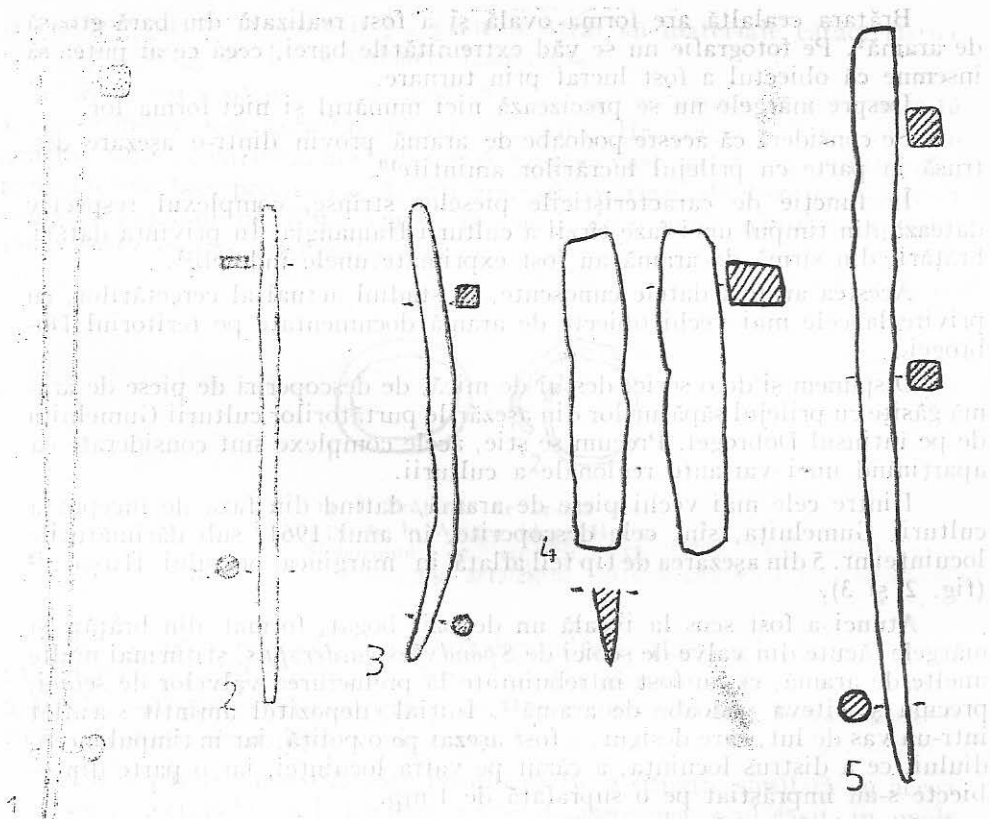

Fig. 2. Unelte de aramă din atelierul de la Hirșova (după Doina Galbeniu, *op. cit.*, p. 506, fig. 4/1-5).

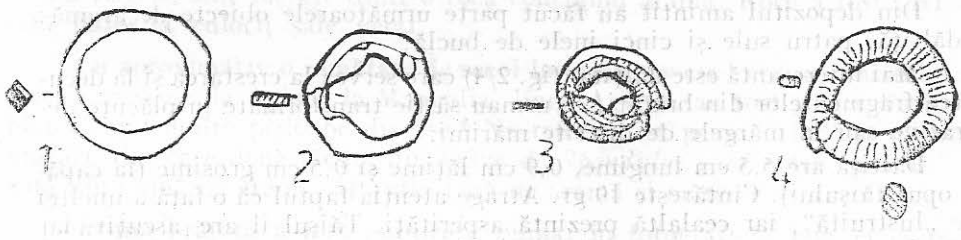

Fig. 3. Inele de buclă de la Hirșova (după Doina Galbeniu, *op. cit.*, p. 506, fig. 4/6-9).

vîrf are secțiunea rotundă iar cea dinspre ceafă are secțiunea rectangulară; a treia piesă (fig. 2/2) (8,8 cm lungime și grosimea maximă 0,4 cm); a patra (fig. 2/3) (8 cm lungime și 0,35 cm grosime maximă). Reținem și observația că vîrfurile pieselor mai lungi au fost ciocănit și transformat într-un tăiș îngust¹⁶

Inelele de buclă (fig. 3) au fost făcute din două feluri de materiale: 3 din ele (fig. 3/2 și 3) s-au lucrat din fișie de tablă de aramă (avînd aceeași lățime de 0,45 cm, lungimea unuia este de 5,5 cm, iar celelalte două din

¹⁶ *Ibidem*, p. 503.

sîrmă de aramă au cîte 3,5 cm. S-a mai făcut precizarea că la două din aceste inele de buclă, extremitățile sînt alăturate, iar la a treia piesă ele sînt suprapuse¹⁷.

Inelele de buclă făcute din sîrmă de aramă (fig. 3/1, 4) prezintă unele particularități. Astfel, a doua piesă este din sîrmă mai groasă la un capăt, decît la celălalt (fig. 3/4). Cele două extremități sînt suprapuse. Diametrul său este de 0,5 cm¹⁸. Piesa atrage atenția prin grosimea diferită a extremităților.

Cel de al doilea este lucrat din sîrmă de aceeași grosime cu secțiune trapezoidală (fig. 3/1). Diametrele sale sînt de 0,3 și 0,4 cm¹⁹.

Un alt complex gumelnițean din Dobrogea, în care s-au găsit unele obiecte de aramă, este acela de la Cernavodă. Prin săpăturile efectuate în timpul primului război mondial, Carl Schuchhardt a descoperit în stratul Gumelnița, o sulă de aramă fixată într-un mîner de os de pasăre (fig. 4/20). Tot atunci s-au scos la iveală și alte bucățele din obiecte de aramă.

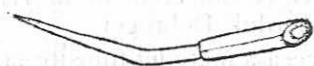

Fig. 4. Sula de aramă cu mîner de os, de la Cernavodă (după A. Langsdorff și I. Nestor, *op. cit.*, p. 223, fig. 9/32).

Mai tîrziu, prin săpăturile din așezarea de la Cernavodă, prof. Ion Nestor a mai descoperit o altă sulă de aramă similară, fixată în mîner din os de pasăre²².

Piesele de aramă descoperite la Hirșova și la Cernavodă datează din faza de început a culturii Gumelnița.

Acestea sînt loturile de obiecte de aramă descoperite, pînă în prezent, în așezările din epoca neolitică din Dobrogea.

În legătură cu obiectele de aramă descrise se pune o problemă importantă, anume de unde provenea minereul de aramă din care au fost făcute uneltele și podoabele folosite de membrii comunităților culturilor Hamangia și Gumelnița din Dobrogea.

După cum se știe, în munții din nordul Dobrogei se cunosc o serie de zăcăminte de aramă în vecinătatea localităților: Ceamurlia, Altîntepe, Horia și Balabancea²³. Din păcate, încă nu s-au făcut cercetări arheologice pe locul zăcămintelor amintite, pentru a se ști, pe baza unor vestigii clare, dacă au fost ele cunoscute și de oamenii din vechime și dacă atunci s-a folosit astfel de aramă. Se poate totuși face precizarea că în zăcămintul de la Altîntepe, se găsește și aramă nativă²⁴, care a putut fi întrebuințată și în cursul epocii neolitice.

Pînă se vor face cercetările necesare, în zona zăcămintelor, precum și analizele cuvenite, trebuie să ne mulțumim cu datele de care dispunem în

¹⁷ *Ibidem*, p. 503.

¹⁸ *Ibidem*, p. 503.

¹⁹ *Ibidem*, p. 504.

²⁰ A. Langsdorff și Ion Nestor, *PZ*, XX, 1929, p. 225.

²¹ Carl Schuchhardt, *PZ*, XV, 1924, p. 23.

²² Ion Nestor: *An. Dob.*, XVIII, 1937, p. 14.

²³ N. V. Rindina, *Sov. Arh*, 1969, 3, p. 31.

²⁴ *Ibidem*, p. 31, nota 74.

prezent. Amintim că trei din obiectele de aramă, descoperite în tellul dela Hirșova au fost analizate în laboratoare din R.F. Germania²⁵.

În afară de aramă, obiectele respective mai conțin: dalta, urme de antimoniu, argint = 0,07% și urme de bismut; una din sule; arsenic = urme, antimoniu = 0,03%, argint = 0,11%, precum și urme de nichel, bismut și fier. În sfârșit, sula de dimensiuni mai mari conține: arsenic = urme, antimoniu = 0,01%, argint = 0,01% și urme de fier²⁶.

Sula descoperită de Carl Schuchhardt la Cernavodă a fost și ea analizată și s-a constatat că era făcută din aramă foarte curată²⁷.

Dacă ținem seama de comparația făcută mai demult între compoziția obiectelor de aramă amintite din așezările din epoca neolitică din Dobrogea și acelea similare analizate, din sudul Munteniei, vom constata, că acestea din urmă sînt caracterizate prin prezența argintului, de la urme slabe pînă la 0,03—0,09²⁸. Constatarea permite să formulăm concluzia, că piesele de la Hirșova au fost lucrate din aramă avînd o altă compoziție decît aceea întrebuintată la realizarea obiectelor de aramă din epoca neolitică din sudul Munteniei, ceea ce nu exclude posibilitatea ca obiectele de la Hirșova să fi fost lucrate din aramă provenită din nordul Dobrogei.

O altă problemă care se pune este aceea a metodei folosite la realizarea obiectelor de aramă din epoca neolitică documentate pe teritoriul Dobrogei. Ținînd seama de mărimea și de aspectul lor, considerăm că majoritatea lor, a celor cunoscute pînă în prezent, au fost lucrate practicîndu-se cea mai simplă metodă, anume prin ciocănire. S-ar putea să facă excepție numai brățara din bară masivă de la Agigea, care poate a fost făcută prin turnare.

Acestea sînt problemele mai importante, care se pun — în stadiul actual al cercetărilor — în legătură cu obiectele de aramă din epoca neolitică descoperite pe teritoriul Dobrogei.

L'USAGE DU CUIVRE SUR LE TERRITOIRE DE LA DOBRUDJA PENDANT L'ÉPOQUE NEOLITHIQUE

Résumé

E. COMSA

En Dobroudja le cuivre a été commencé d'être usité par les communautés de la culture de Hamangia (néolithique moyen).

Dans les sites et les nécropoles appartenant à cette culture ont été trouvés des objets en cuivre à Cernavodă (una petite perle) et à Agigea (plusieurs bracelets et perles).

Dans les sites appartenant à la culture de Gumelnitza des objets en cuivre ont été découverts à Hirșova (un petit ciseau; quatre poinçons et cinq „Lockenringe“) et à Cernavoda (un poinçon et deux morceaux provenant des objets en cuivre).

Dans cette ouvrage l'auteur donne aussi les résultats des analyses faites sur une partie des objets présentés.

²⁵ Siegfried Junghans, Edward Sangmeister, Manfred Schröder: *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas*. Katalog der Analysen, Berlin, 1968, analizele nr. 8541—9285.

²⁶ *Idem*, analizele nr. 12066, 12071, 13580.

²⁷ A. Langsdorff și Ion Nestor: *op. cit.*, p. 225.

²⁸ v. nota 25, analizele nr. 8571—8587.